הרב יוסף גבריאל בקהופר
ראש כולל נוכל
כולל בעלזא

במהות הגדר של גר תושב (ב"מ ע"א)

כד שקלא וטרי תלמודא בדף ע"א בדין הריבית לגבי גר תושב, פירש רש"י מהות הגדר דגר תושב, וז"ל: "שקיבל עליו שלא לעבוד עכו"ם, ואוכל נבילות".

דברי רש"י לכאורה תמוהים, דהנה בסוגיא דגר תושב במסכת עבודה זרה דף פ"ד איתא: "איזהו גר תושב, כל שקיבל עליו בפני שלושה חברים שלא לעבוד עכו"ם, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים, כל שקיבל עליו ז' מצות שקיבלו עליהם בני ישראל. אחרים אומרים, אלו לא באו לכלל גר תושב, אלא איזהו גר תושב, זה גר אוכל נבילות שקיבל עליו לקיים כל מצות האמורות בתורה חוץ מאיסור נבילות". ונראה דרש"י דידן פישר בין רבי מאיר - שהגדיר את הגר תושב כמאן דקביל עליה שלא לעבוד ע"ז - לאחרים - דכל תכונת ב"נ שנשאר עליו הוא בכך שאוכל נבילות, ושבק לחכמים מכל וכל, וצריך ביאור.

וכן בקודש תזיתיה להגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל בגליון הש"ס שציין לרש"י והבאר שבע בסנהדרין דף צ"ו דכן כתב רש"י בסנהדרין שם: "גר תושב שלא קיבל עליו שאר מצות, וקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ומזלות". ובבאר שבע הקשה כמ"ל, דהיאך שביק רש"י שיטת חכמים ופירש כרבי מאיר, ובדוחק יישב דבודאי להחיותו הצריכו חז"ל שיקבל עליו כל שבע מצות, אבל לענין שאר דיני גר תושב סגי בשקיבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה בלבד. ובאמת למימר הכי קשה, דמונח אצלנו תמיד דגר תושב מעלה נוספת הינה על בן נח סתם, וכן משמע מרש"י בעבודה זרה שם בד"ה אלו "...שהרי אף עכו"ם גמורים נצטוו על עכו"ם ועל שאר המצות", ר"ל מצות בני נח, ומשמע שמעלה נוספת יתר על שבע מצות בני נח איתא בגר תושב.[6]

[6] וראיתי באנציקלופדיה התלמודית חלק ו' ערך גר תושב, שציין דרש"י בעבודה זרה כ"ה: כתב להדיא דגר תושב קיבל עליה שבע מצות בני נח, עי"ש הערה 7 שציין כמה מקומות שדיבר רש"י על זה, דבט' מקומות כתב כפי שכתב אצלנו - רק עבודה זרה - וציין לשו"ת ושב הכהן.

ולהדיא מצאנו כן בריטב"א מכות דף ט. ד"ה אלמא: "...גר תושב הוא שקיבל בבית דין של ישראלים לקיים שבע מצות שנצטוו בני נח כדאיתא בע"א, ובזה מותר להתיישב בינינו, ולזה נקרה תושב, וכיון שקיבלן בבית דין הוא נקרא בשבע מצות אלו מצווה ועושה...ובן נח הוא שלא קיבלם בבית דין, אלא דקים לן שמקיים אותן מעצמו, והוא נדון בהם כמי שאינו מצווה ועושה...וסתם כותי [רצה לומר עכו"ם או גוי] הוא שאינו זהיר לקיים שבע מצות..." עי"ש דחלוק לענין אי מצוה להחיותו ואי יכול לגרום לו קטלא וכו'.

ובביאור הענין כתב הגרי"ז זצ"ל, הובאו הדברים בסוף ספרו של הרמב"ם, דלכאורה יש להקשות אדעתא דחכמים, אם נצטוו גם בני נח על שבע מצות, מה ההוספה בכך שמקבל כעת השבע מצות הללו מחדש, ומאי עדיפותא, ודייק בלשון הרמב"ם סוף פרק ח' מהלכות מלכים כדעת הריטב"א הנ"ל, וז"ל: "...וכן צוה משה רבנו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח, וכל מי שלא יקבל יהרג, והמקבל אותם הוא הנקרא גר תושב בכ"מ וצריך לקבל בפני שלשה חכמים". ועל זה כתב הגרי"ז[7] "...לאחר מתן תורה נתחדש דין גם אצל אומות העולם שלא די בזה שאינן עוברין על שבע מצות רק צריכים קבלה ואם לאו יהרגו, וזה דין שנתחדש על אומות העולם בעצמם משעת מתן תורה ואילך, וגם בהלכה י"א שם לענין זה שחסידי אומות העולם יש להן חלק לעולם הבא כתב כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן, הרי דלא די בזה שנזהר לעשותן, רק צריך גם קבלה, ואם נזהר לעשותן בלא קבלה אינו בכלל חסיד אומות העולם, וגם הקבלה צריכה להיות שיקיים אותן בשביל שהן כתובין בתורה על ידי משה רבנו עליו השלום כמבואר בדברי הרמב"ם שם. והחילוק בין גר תושב לחסיד אומות העולם הרי הוא בכך שבן נח סתם, אף אם יקבל לעשות מחמת שמשה רבנו צוה מפי הגבורה, מכל מקום לא קיבל בבית דין, ועל כן כתב הריטב"א דהוה ליה רק כאינו מצוה ועושה, וכדילפינן בבא קמא דף ל"ח: מקרא דראה ויתר, ורק על ידי קבלה נכנס לכלל מצווה ועושה", (ועיין שם עוד שחילק באיכות הקבלה).

אולם כל זה לא יושיענו בהבנת שיטת רש"י, דהא רש"י לא הגדיר מהות גר תושב על ידי קבלת שבע מצות בפני בית דין מישראל, אלא תלה הענין בקבלה שלא לעבוד עבודה זרה, וכפי שהבין הב"ש

[7] הנה הרמב"ם בודאי חולק על דברי הריטב"א, ועיין בספר משפט מלוכה עה"מ, רק באיכות הקבלה נראה שמסכימים.

לכאורה אפילו ללא קבלת שאר השבע מצות דבן נח, והיאך נפרנס שיטתיה בזה?

ואמרתי ליישב על פי מה שכתב הרמ"א באורח חיים סימן קנ"ו דגויים לא נצטוו על איסור שיתוף, דהני מילי גוי שנשאר בגדר מקיים שבע מצות בני נח, אולם גר תושב באמת מצווה על השיתוף, וזוהי כונת רש"י, דהוקשה לו אף לחכמים מהו איכות הקבלה יתר על מה שקיים כבר דהרי מלשון קבלה משמע שמוסיף על הקודם, ויתכן שלכן פסק כרבי מאיר, או שהבין שחכמים מוסיפים ובאים על רבי מאיר, קבלת עבודה זרה וקבלת שבע מצות מחודשת. אך יותר מסתבר שהבין ברבי מאיר שהיות ומקיים מכבר שבע מצות בלאו הכי, הקבלה צריכה להיות רק עבודה זרה, ועבודה זרה זו רצה לומר עבודה זרה בשיתוף, - דהא על עבודה זרה גרידא כבר מצווה בן נח, כדביאר הרמב"ם בפרק ט', ואוכל נבילות דנקט הוא רק דוגמא, ובסנהדרין פירש יותר דאף שאר מצות לא מקבל, רק דאוכל נבילות איתא בקרא להדיא דלגר אשר בשעריך תתננו.

ונראה דיצא דין זה לרש"י[8] מהגמרא ביבמות דף מ"ח: דאיתא ברייתא בהא דשמות כ"ג י"ב גבי שבת, ד"והגר" קאי על גר תושב, ופירש רש"י: "שקיבל עליו שלא לעבוד עכו"ם ואוכל נבילות, והזהירו הכתוב על השבת דמחלל את השבת כעובד עכו"ם". ובתוספת ד"ה זה, הקשו עליו טובא, דהא בסוגיא דעבודה זרה משמע דסגי בקבלת שבע מצות, ובסנהדרין דף נ"ח: משמע דאפילו גר תושב ששבת חייב מיתה, וכמו כן אמר רבי עקיבא בכריתות דף ט. דגר תושב אינו מצווה על השבת, ועל כן פירשו התוס' דכוונת הקרא דאין הישראל רשאי לעשות מלאכה על ידו, דומיא דאמתך. ונחזי אנן, דלכאורה קשה עוד יותר בשיטת רש"י, דאי מחלל שבת כעובד עבודה זרה, הרי סתם בן נח נמי יהיה מחויב לשמור שבת, דהא מצווה על עבודה זרה כנ"ל, ולמה מחויב מיתה אם שמר שבת, איפכא מסתברא, אלא על כרחך צריך לומר דמחויב בשמירת שבת מחמת הדין הנוסף של עבודה זרה דישראל דליכא בעכו"ם, והוא הדין דשיתוף.

ויעויין עוד בספר מרגליות הים דף פ"ג: אות ח' שהביא תבל פוסקים וספרים הדנים בהא דינא אי איכא איסור שיתוף לעכו"ם, וציין להכתב והקבלה דברים ד' י"ט שהאריך בזה שם על הקרא "פן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ...אשר חלק אותם לכל העמים - כי לישראל שהוציאם הש"י ממצרים ועשה להם נפלאות

[8] עיין בסוף המאמר הכרח גדול לזה.

ולקח אותם לעם נחלה שאינם עומדים תחת צבאי מרום, עליהם גזר הוא יתברך, שלא לעבוד לזולתו כלל אף עבודת השיתוף [והיינו לא יהיה לך אלהים אחרים על פני] אבל לשאר העמים העומדים תחת ממשלת צבא מרום, אם מודים הם במציאות הקל ויכולתו על הכל, ועם כל זה עובדים גם לנמצא זולתו לשרי מעלה וכדומה, ומודים שגם הנמצא ההוא כפוף תחת יד עליון, אין במשפט השכל הכרעה לאסרה עליהם..."., עי"ש שהאריך לסתור ראיות החולקים. וממילא העבודה זרה שמתיחסת לשבת היא העבודה זרה שנשללה ביציאת מצרים, דהיינו השיתוף, וכדפירש הקרא בדברים ה' ט"ו: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, ויוציאך ה' אלוקיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה על כן ציוך ה' אלוקיך לעשות את יום השבת".

וממילא אם מצאנו שגר תושב מצווה על השבת בהכרח נצטוה בזה נמי על העבודה זרה המיוחדת ששבת מכחישנה - העבודה זרה של שיתוף - שגוי רגיל לא נצטוה עליה, ועל כן גם אם שבת חייב מיתה, ודוק היטב.

וכן כתב הגאון יעב"ץ זצ"ל במור וקציעה או"ח סימן רכ"ד, דבני נח אינם מצווים על השיתוף כנ"ל, ומכל מקום הני מילי דוקא בתוצה לארץ, אולם בארץ הקודש המיוחדת לעם ה' ומלכותו, אף גויים מצווים על השיתוף וכדמצינו בגרי אריות שנענשו כי לא ידעו משפט אלוקי הארץ - ודון מינה שגר תושב שרשאי לשבת בארץ ישראל, וכדפסק הרמב"ם בפרק י' מהלכות עכו"ם הלכה ו' - בהכרח מחויב לקבל על עצמו שלא לעבוד עבודה זרה בשיתוף, וזוהי כונת רש"י שלא לעבוד עבודה זרה - רצה לומר בשיתוף, ודוק[9].

(ודבר זה ועוד מראה מקומות ושקליא וטריא בזה מצאתי בספר משפט המלוכה, עש"ה במה שכתב בהילכתא דידן - פרק ח' הלכה י' ברמב"ם, וגם מה שכתב בסוה"ס בנספח, ויישב הקושיות של התוס' ע"פ הרגמ"ה[10], ומש"כ הגר"י ענגיל והגר"י פערלא זצ"ל ואכמ"ל).[11]

[9] ויש להעיר דידוע דשיטת הרמב"ם היא דגויים נצטו על השיתוף - הלכות עבודה זרה פרק ט' הלכה ד' - ועיין בנספח במשפט המלוכה בזה - ויתכן שטמונה בכך נקודת המחלוקת בין רש"י להרמב"ם, ועיין.

[10] ועיין עוד בזה באנציקלופדיה התלמודית בערך דנן פיסקא ה', והראני ר"י קאליש שליט"א תירוץ על זה בביאור הלכה סוף סימן ד"ש (ד"ה א"י) שחידש דגר תושב רשאי לקבל עליו כמה מצות שירצה, עש"ה שנושא ונותן בזה באריכות, ודבר זה קרוב למה שכתב הגרי"ע בגליון הש"ס דידיה דמצות שקיבלו יש להם דין ישראליות, ודוק בזה.

[11] הנה מכבר העירונו שבתשעה מקומות פירש רש"י כן בפרושיו, וזיגן: רש"י על התורה פרשת בהר, פסחים כ"א:, בבא קמא קי"ג:, בבא מציעא ע"א., קי"ב., סנהדרין צ"ח:, יבמות מ"ז:, כריתות ט., ערכין כ"ט., ות"ל מצאתי שרש"י

בכריתות שם הוסיף תיבה גורלית, "שקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים כגון נעמן". ויצא לו דבר זה מסוגיא דסנהדרין דאיתא שם דנעמן היה גר תושב, וחדית לן רש"י כאן דמקור שיטתו - ועצם ההבנה - בקבלת גר תושב שלא לעבוד עבודה זרה מנעמן ילפינן.

וכד מעיינינן בפרשת נעמן במלכים ב' פרק ה' חזינן לחדיא כדברינו, דפסוק י"א טרם נוכח נעמן לדעת צדקת דברי אלישע ע"ד רפואתו קצף ואמר: "...הנה אמרתי אף יצא יצא ועמד ויקרא בשם ה' אלוקיו..." וחא קמן שהאמין באלקות קוב"ה, אלא כדאיתא בפסוק י"ח, היה עובד גם, ובעיקר, לרמון אלוהיו, וכשהכיר באמיתת נבואת אלישע, קיבל עליו בפסוק ט"ו וי"ז: "...הנה נא ידעתי כי אין אלוקים בכל הארץ כי אם בישראל [יתכן שיש לדקדק בזה לענין יחס כל הארצות לארץ ישראל, וכדברי הגאון יעב"ץ] ...לא יעשה עוד עבדך עולה וזבח לאלהים אחרים כי אם לה'...", ומבואר להדיא כמש"כ. ויתכן שמקרא דא יצא לרש"י לפסוק כר"מ, ודבר זה צריך עיון, ועיין בילקוט שם (אמצע רמז רכ"ט) והוא ממכילתא יתרו י"ח י"ב, דכן כתוב שם.